

RECENZII ȘI PREZENTĂRI

Dumitru Sultan, PRELIMINARIILE ALE FĂURIRII STATULUI NAȚIONAL UNITAR ROMÂN, Editura științifică și enciclopedică, București, 1984, 152 p.

În elaborarea acestei teme, care constituie o preocupare permanentă a autorului, s-au studiat numeroase documente inedite de la Direcția Generală a Arhivelor Statului și Arhiva Ministerului de Interne și o bogată bibliografie cu documente editate. În același timp, autorul a investigat literatura istorică apărută îndeosebi în Germania, Franța, Marea Britanie și Italia, precum și lucrări cu caracter memorialistic ale unor oameni politici, diplomați și militari care au participat la marile evenimente istorice evocate în lucrare. Presa, la rîndul ei, a oferit autorului informații de valoare pentru aprofundarea temei, pentru reliefaarea ecoului acestei lupte în opinia publică din țară și străinătate, și pentru relevarea participării maselor populare la înfăptuirea marelui act istoric de la 1 Decembrie 1918.

Organizată în patru capitole, lucrarea tratează preliminariile politico-diplomatice și militare ale Marii Uniri a tuturor românilor din anul 1918, în diverse etape istorice, cu un accent mai mare pe evenimentele premergătoare, demonstrează ideea că formarea statului național român a fost un proces istoric legitim, o necesitate obiectivă a dezvoltării societății românești și un rezultat al luptei întregului popor român pentru eliberare socială și națională, pentru unitate și independență statală, pentru apărarea și menținerea ființei sale etnice.

Primul capitol este consacrat luptei maselor populare românești din Transilvania și Bucovina împotriva asupririi sociale și naționale din partea claselor exploatoare și monarhiei austro-ungare, puternicei mișcări de eliberare națională și de înfăptuire a idealului național: unirea tuturor românilor aflați sub stăpînire străină cu frații lor în cadrul statului român independent. Același capitol înfățișează poziția conducătorilor României față de situația social-politică și națională a românilor de peste Carpați, solidaritatea maselor populare din țara liberă cu neînfricată mișcare de eliberare națională din celelalte teritorii românești și sprijinul moral și material acordat acestora pentru realizarea visului milenar. Autorul acordă o atenție deosebită reliefării poziției mișcării muncitorești, a militanților socialiști și a partidului socialist al

muncitorilor, a unor proeminente figuri ale științei și culturii românești față de mișcarea noastră de eliberare națională, poziția justă pe care s-au situat socialiștii români în problema națională la congresele Internaționalei a II-a. Legăturile stabilite între socialiștii din statul român independent și cei din Transilvania, Banat și Bucovina au contribuit la făurirea unității mișcării muncitorești românești. Această unitate, după opinia autorului, va constitui un factor important în lupta de eliberare națională și în realizarea statului național unitar. Apreciem că autorul reușește, de asemenea, să prezinte opinia publică internațională în cadrul căreia conducători de state, diplomați și publiciști, proeminente figuri ale științei și culturii universale au condamnat regimul de opresiune și politica de deznaționalizare a românilor și au recunoscut justețea drepturilor naționale ale poporului nostru.

În cel de al doilea capitol, „Acțiunea națională pentru scoaterea României din neutralitate și intrarea ei în război alături de Antantă (1914—1916)”, autorul se referă la amplificarea mișcării patriotice a întregului popor român în direcția intrării în război alături de tabăra care ne sprijinea înfăptuirea idealului național și la intensa activitate desfășurată pe de o parte de guvernul național liberal prezidat de Ion I. C. Brătianu, iar pe de altă parte de o serie de figuri proeminente ale vieții politice românești, pentru pregătirea națiunii române și a armatei sale în vederea intrării în război.

Al treilea capitol, dedicat intrării României în război pentru eliberarea românilor aflați sub dominația dualismului austro-ungar, prezintă împrejurările care au determinat succesele și insuccesele armatei române, invadarea teritoriului țării de către trupele Puterilor Centrale, stabilirea armatei române pe o nouă linie de luptă în sudul Moldovei, refacerea și înrolarea în rîndurile ei a zeci de mii de români transilvăneni, faptele de vitejie înscrise de poporul român în marea epopee națională din vara anului 1917. Referindu-se la momentul intrării României în război, autorul precizează: „Războiul României a fost

o alegere de matură chibzuintă, dreaptă și unică, neexistând altă alternativă pentru a salva pe românii din Transilvania și Bucovina de sub stăpînirea austro-ungară și de a restitui patriei aceste istorice provincii" (p. 83). În continuare, autorul înfățișează planurile austro-ungare pentru transformarea „României într-o colonie a Coroanei germane sau dominion condus de un prinț german" (p. 102), precum și condițiile internaționale grele, după ieșirea Rusiei din război, în urma victoriei Marii Revoluții Socialiste din Octombrie 1917, care au determinat statul român să accepte încheierea armistițiului de la Focșani și pacea de la București cu Puterile Centrale. Întemeindu-și demonstrațiile pe numeroase documente de arhivă, autorul a remarcat că poporul nostru nici în aceste grele condiții nu a abandonat realizarea idealului național ci, dimpotrivă, organizîndu-și o puternică propagandă patriotică în străinătate, îndeosebi în Franța, Italia, S.U.A., Marea Britanie, Belgia, și-a susținut poziția și a convins cercurile conducătoare din majoritatea statelor lumii și opinia publică a acestora, asupra dreptății cauzei românilor.

În ultimul capitol al lucrării, autorul tratează rezistența eroică a poporului român din teritoriul cotoplit de Puterile Centrale împotriva ocupației inamice și a păcii de la București, reluarea ofensivei românești din toamna anului 1918 pentru izgonirea trupelor germane și austro-ungare, destrămarea monarhiei austro-ungare ca urmare a înfrîngerilor de pe front și principalele momente ale mișcării revoluționare de eliberare națională a românilor din Transilvania și Bucovina din mai 1918 pînă la 1 Decembrie al aceluiași an, care a culminat cu Marea Adunare Națională de la Alba Iulia.

După opinia noastră, autorul ar fi putut acorda un spațiu mai larg mișcării de eliberare națională a românilor transilvăneni în perioada 1867—1918, în special mișcării memorandiste, procesului memorandiștilor și ecoului luptei românilor în străinătate. De asemenea, de un real interes pentru cercetarea istorică ar fi fost tratarea exhaustivă a Convenției militare din 4/17 august 1916 cu statele Antantei.

VASILE BOBOCESCU

Valeriu Veliman, RELAȚIILE ROMÂNNO-OTOMANE (1711—1821). DOCUMENTE TURCEȘTI, Direcția Generală a Arhivelor Statului, București, 1984, 795 p. + 30 fotocopii.

Îndeplinindu-și menirea de a contribui din plin la clarificarea momentelor și aspectelor relațiilor româno-otomane, volumul de documente întocmit de Valeriu Veliman, impresionant prin problematica și dimensiunile sale, este rodul preocupărilor îndelungate ale autorului¹ de a cunoaște perioada denumită în mod convențional „epoca domniilor fanariote” sau regimul „turco-fanariot”. Ilustrarea pînă la nuanțe fine a unei perioade istorice marcate de confruntări politice și militare decisive atît pentru soarta Țărilor Române, cît și pentru Europa centrală și de sud-est reprezintă un progres

așteptat de istoriografia românească nu numai din punctul de vedere al introducerii surselor noi în circuitul științific. Este vorba de saltul calitativ atît de necesar pentru școala de turcologie românească, cel înregistrat prin impunerea metodei clasice de editare științifică a documentelor: transcrierea integrală a originalului însoțită de traducerea cuprinsului său în limba română. Dificultățile decurgînd din transliterarea documentelor osmane îndreptătesc opțiunea autorului pentru soluția adoptată de editorii din Turcia: transcrierea cu caractere latine.

Extinderea acestui mod de publicare — folosit în mod curent la întocmirea anexelor documentare ale unor studii și articole — la dimensiuni neîntîlnite pînă acum a conferit volumului de față calitățile necesare receptării sale totale atît de istoriografia românească cît și de turcologia internațională.

Aceasta ne îndreptățește deci să insistăm asupra semnificației sale, fără a trece însă cu vederea meritul principal, de a fi integrat circuitului științific din țara noastră izvoare docu-

¹ Vezi *Vaka-yı Eflâk (Evenimentele din Țara Românească, reacte Moldovii)*, ed. V. Veliman în vol. *Saeculum*, Ed. Junimea, Iași, 1977, p. 1—48; idem, *Aspecte ale relațiilor româno-otomane în perioada 1821—1828*, în „Revista Arhivelor” vol. XL (1978), 3, p. 309—325; idem, *Noi documente turcești privind evenimentele din 1821—1822*, în „Revista Arhivelor”, vol. XLIII (1981), 1, p. 65—84.

mentare noi și deosebit de însemnate, aflate acum la îndemîna tuturor specialiștilor neturcologi. Lupta autorului și a colegului său Gemil Tahsin, de a impune și de a materializa acest punct de vedere în cuprinsul celor două volume de documente osmane², editate aproape simultan sub auspiciile Direcției Generale a Arhivelor Statului, marchează un moment decisiv pentru turcologia românească. Extinderea bazei necesare dialogului continuu cu turcologia internațională a însemnat un progres real în cercetarea comparată a istoriei și dreptului Țărilor Române în raport cu alte provincii cu un statut similar de autonomie din Imperiul otoman.

Majoritatea documentelor editate de Valeriu Veliman întregeste astfel, oferind date noi și însemnate, cunoașterea nuanțată a statutului juridic recunoscut de Poartă Țărilor Române. Dacă autonomia lor politică și juridică a fost, pînă în 1774, o problemă cu caracter „intern” a Imperiului otoman, ea a dobîndit, în schimb, după această dată, și un caracter internațional. Frecvența cu care este întilnită în documente formula consacrată definirii statutului politic și juridic al Țărilor Române³, ca și numărul mare de porunci ale sultanilor emise în urma cererilor înaintate Porții în numele domnilor, boierilor și tuturor locuitorilor, caracterizează amploarea și intensificarea luptei pentru respectarea privilegiilor acordate lor de către autoritățile otomane. Faptul că unele articole (*madde*) înscrise într-o serie de acte de privilegii: hatt-i-șerifurile din 1774, 1784, 1802, hatt-i humaiunul din 1780 reiau prevederile firmanelor editate de Valeriu Veliman, pune în lumină caracterul lor tradițional și sintetic. În aceste condiții, documentele amintite definesc perioada de pînă la 1774 ca pe o etapă de acumulări în lupta pentru respectarea statutului juridic al Țărilor Române, îndreptînd într-un total calitatea pe care autorul

le-o atribuie, de a reuni „întregul ansamblu de principii ale relațiilor româno-otomane”.

Informațiile noi despre schimbările de domnie din Moldova, în 1711, și din Tara Românească, în 1714, confirmă interpretarea dată modului de instaurare a „regimului fanariot” care nu ar fi fost nici o soluție preconizată dinainte de Poartă, nici o măsură punitivă, îndată după încercarea lui Dimitrie Cantemir de a dobîndi neatîrnarea Moldovei. Documentele referitoare la numirea lui Nicolae Mavrocordat, la mazilirea lui Constantin Brâncoveanu și la înscăunarea lui Ștefan Cantacuzino (doc. 1, 7, 10, 11, 12, 13) arată într-adevăr că Poarta s-a hotărît să-și instituiască controlul direct asupra domniei din Principate abia în această perioadă. Mențiuni frecvente, inserate cu prilejuri diferite în textul documentelor (doc. nr. 38, 44, 49, 52, 67, 79, 82, 86, 104, 110, 112, 113, 130, 145) dovedesc încă o dată faptul că instituția domniei din Țările Române și-a păstrat din vechile prerogative: autonomia juridică și administrativă, autoritatea necondiționată asupra supușilor și teritoriului țării, dreptul de a percepe dări și taxe vamale, posibilitatea de a recruta oșteni pentru apărarea hotarelor în timpul campaniilor purtate de Imperiul otoman.

Atestarea documentară a tradiției „legămintului” (*ahd*) încheiat între Țările Române și Înalta Poartă (doc. nr. 11, 24), fundamentarea juridică a regimului lor de autonomie, însoțeste în paralel o informație bogată referitoare la ciuntirea hotarului Principatelor în tot cursul secolului al XVIII-lea. Se completează astfel cu amănunte semnificative datele cunoscute despre urmările constituirii raialei Hotin (1713) — doc. nr. 34, 15 — încălcarea hotarului lui Halil pașa de către țătarii din Bugeac (doc. nr. 31, 40, 43, 53, 60, 135, 136), anexarea Moldovei de sus (1775) (doc. nr. 173, 182) de către „Sfîntul Imperiu Romano-German”, dar și despre rectificarea granițelor acestui imperiu cu Tara Românească (1775) (doc. nr. 206), cedarea teritoriului dintre Prut și Nistru (doc. nr. 239, 240).

Și cercetarea obligațiilor bănești față de Poartă și a așa-zisului „monopol otoman” instituit asupra comerțului românesc pornește acum de la cu totul alte premise documentare. Dispunem așadar nu numai de lămuriri prețioase cu privire la semnificația deosebită a Codicelui legislativ (*Kanun-name*) emis la 28 martie 1793 — și

² Volumul pe care-l prezentăm și cel întocmit de Tahsin Gemil, *Relațiile Țărilor Române cu Poarta Otomană în documentele turcești 1601—1712*, București, 1984, 532 p. + 35 pl.

³ Teritoriu „separat de cancelarie, scutit de a fi călcat cu piciorul și liber în toate privințele”.

nu în 1792 cum s-a crezut pînă acum —, ci și de toate datele necesare în tocmirii unor studii speciale despre darea de bairam, rikâbiyye etc. Problemele de aprovizionare ale Imperiului otoman, care au subordonat comerțul Țărilor Române, ocupă de asemenea un loc aparte în cuprinsul documentelor osmane.

Analiza succintă a modului în care sînt ilustrate aspectele principale ale relațiilor româno-otomane, uneori pînă la detaliu, ne îndreptățește să insistăm asupra caracterului reprezentativ prin excelență al volumului întocmit de Valeriu Veliman pentru epoca „domniilor fanariote”. Trebuie să relevăm deopotrivă efortul deosebit impus de selecția judicioasă a celor 260 de documente dintr-o mulțime impresionantă păstrată în fondul de microfilme al Direcției Generale a Arhivelor Statului, precum și pe cel de transcriere a unor texte cu adevărat dificile din punctul de vedere al grafiei și al idiomului turco-osman — sinteză a 3 limbi: turcă, arabă, persană. Încărcată de construcții persane, în-deosebi, limba documentelor redactate în secolul al XVIII-lea a reprezentat o încercare maximă pentru calitățile de paleograf și

de traducător ale lui Valeriu Veliman, care nu a preocupat nici un efort de a da o identificare cât mai completă numelor corupte de locuri și persoane, exprimîndu-și uneori îndoiiala asupra unor lecturi. Astfel formele Estin și Betraș (doc. nr. 33) corespund numelor baronilor Stein și Petrasch, în timp ce forma Montaya este de fapt numele maresalului — locotenent conte Montoya de Cardona (doc. nr. 142).

Meritul autorului, de a fi reușit să întocmească și să editeze în condiții cu adevărat științifice acest volum impresionant, îl obligă și mai mult să-și continue efortul de a publica și alte documente referitoare la relațiile româno-otomane din secolul al XVIII-lea și să folosească același sprijin și aceeași înțelegere de care s-a bucurat din partea Direcției Generale a Arhivelor Statului pentru a impune astfel metoda sa ca regulă generală de editare a documentelor osmane. Înnoirea necesară adusă modului de editare a acestor documente s-a transformat astfel într-un termen de comparație peste care nu se va mai putea trece de acum încolo.

CRISTINA FENEȘAN

Ismet Dërmaku, RILINDJA KOMBËTARE SHQIPTARE DHE KOLONITË SHQIPTARE TË MËRGÏMET NË RUMANI DHE NË BULLGARI. (Renașterea Națională Albaneză în coloniile albanezilor emigrați în România și Bulgaria), Prishtinë, 1983, 458 pagini.

O carte cu bogate surse de arhivă românești apărută în străinătate care se referă la o importantă problemă de istorie modernă și are legătură directă cu țara noastră, cu importante implicații în întregul spațiu sud-est european, prezintă o însemnătate iesită din comun. Încă din prefața lucrării, autorul avertizează asupra surselor de documentare citind în prim plan pe cele cercetate în țara noastră, la care adaugă aproape toate lucrările reprezentative ale istoricilor români în care este tratată mișcarea de renaștere națională a poporului albanez. Este vorba de publicarea tezei de doctorat a cunoscutului arhivist iugoslav Ismet Dërmaku — multă vreme director al Arhivelor centrale din Kosovo, azi redactor șef al publicației acestei instituții și conferențiar la Universitatea

din Prishtina —, rod al unor temeinice cercetări în arhivele mai multor țări, al studierii tuturor lucrărilor referitoare la activitatea patriotică a emigranților albanezi din România și Bulgaria, la lupta pentru cucerirea independenței de stat a Albaniei, la 28 noiembrie 1912. De la început trebuie să remarcăm faptul că ne găsim în fața prezentării aproape exhaustive a documentelor privitoare la problema tratată, încît cu mare greutate vor mai putea fi adăugate alte surse documentare, spațiul de manevră al viitorilor istorici pe această temă rămîind mai ales în domeniul interpretării, al corelării și, desigur, aici rămîind încă multe probleme de elucidat, al analizei conjuncturii în care ele au fost elaborate. Autorul, bun cunoscător al raporturilor româno-albaneze de-a lungul veacurilor, are meritul de a fi

adunat într-o singură lucrare tot ce se cunoaște pînă acum în legătură cu relațiile mișcării de renaștere națională albaneză cu țara noastră, analizînd documente din diferite surse, inserînd lucrări ale specialiștilor români, dar și ale unor oameni de cultură albanezi ce au publicat o parte a scrierilor lor în România, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și în primele decenii ale secolului nostru. Citarea și prezența unor documente din vremea lui Mihai Viteazul, de la Simion Movilă, dar mai ales de pe tot parcursul secolului al XIX-lea — cu referiri la larga ospitalitate acordată de poporul român emigranților albanezi, la substanțialul ajutor acordat acestora în lupta de emancipare națională — pun într-o lumină reală rolul poporului român în mișcările de eliberare națională ale tuturor popoarelor din Balcani, lucrarea istoricului Ismet Dërmaku întregind în mod fericit acest aspect.

Cu toate că lucrarea se referă la activitatea emigrației albaneze de pe teritoriul României și Bulgariei, ea fiind încadrată în mișcarea generală a poporului albanez din întregul Imperiul otoman, ea aduce prețioase informații asupra vieții sociale și politice, despre obiceiurile și tradițiile dintr-o arie geografică mult mai largă, completînd tabloul legăturilor dintre mișcarea culturală a albanezilor din România cu cei de la Constantinopol

și Cairo sau, mai departe, cu albanezii stabiliți în Italia, Franța sau America. În acest sens ni se par deosebit de interesante știrile despre modul de aplicare a reformelor tanzimatului în Albania sau cele despre legăturile stabilite între administrația otomană și populația albaneză. Trezînd peste unele erori de transcriere a numelor românești, a faptului că în prezentarea unor evenimente politice din Țările Române din secolul al XIX-lea sînt folosite lucrări mai vechi ale istoricilor români, mai puțin documentate decît cele actuale, lucrarea de față prezintă în mod pertinent influența mediului revoluționar existent în țara noastră asupra patrioților albanezi, substanțialul ajutor al populației și al autorităților față de cauza independenței de stat a Albaniei, raporturile prietenești continue existente între cele două popoare. Bogata ilustrație a volumului (fotocopii ale documentelor), bibliografia, indicele de nume și localități, rezumatul cărții în limbile albaneză, sîrbă și engleză ușurează în mod substanțial lectura și înțelegerea vastului material prezentat. Semnalînd cu căldură lucrarea colegului Ismet Dërmaku, considerăm că aducem o modestă și utilă informație tuturor specialiștilor din domeniul istoriei universale, cu precădere al celei sud-est europene.

GELCU MAKSUTOVICI